

1/2022,
yanvar-
fevral
(№ 00057)

КОРОНАВИРУС ПАНДЕМИЯСИ ДАВРИДА ҲАЁТ СУҒУРТАСИНИНГ ҲОЛАТИ, РИВОЖЛАНИШИ ВА ИЖТИМОЙ ҲИМОЯДАГИ ЎРНИ

Баратова Динора Алишеровна

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Солиқлар ва суғурта иши”
кафедраси в.в.б, доценти, Тошкент, Ўзбекистон. dinorab@internet.ru*

Олимжонов Сардор Соҳибжон ўғли

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Молия ва бухгалтерия
ҳисоби” факультети талабаси, Тошкент, Ўзбекистон.*

Аннотация

Ушбу мақолада суғурта бозорида ҳаёт суғуртасининг ўрни, аҳамияти ва хусусиятлари иқтисодчи олимларнинг фикр ва мулоҳазалари асосида ёритилган. Шу билан бирга мақолада коронавирус пандемиясининг ҳаёт суғуртасига таъсири таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Суғурта, ҳаёт суғуртаси, суғурта қопламаси, инвестиция, суғурта мукофоти, суғурта бозори, ҳаёт суғурта компаниялари, суғурта полиси.

Аннотация

Статья основана на взглядах и мнениях экономистов о роли, значении и характеристиках страхования жизни на рынке страхования. Однако в статье анализируется влияние пандемии коронавируса на страхование жизни.

Ключевые слова: страхование, страхование жизни, страховое покрытие, инвестиции, страховая премия, страховой рынок, компании по страхованию жизни, страховой полис.

Abstract

This article is based on the views and opinions of economists on the role, importance and characteristics of life insurance in the insurance market. However, the article analyzes the impact of the coronavirus pandemic on life insurance.

Keywords: Insurance, life insurance, insurance coverage, investment, insurance premium, insurance market, life insurance companies, insurance policy.

Кириш

Суғурта ижтимоий ва иқтисодий соҳалардаги рискларнинг олдини олиш ва кўрилган зарарларни қоплаб бериш бўйича алоҳида ўрин тутди. Айниқса, инсон саломатлиги ва ҳаёти билан боғлиқ рискларни бартараф этиш, юз бериш эҳтимоли бўлган ҳам салбий, ҳам ижобий ҳодисаларни олдиндан молиялаштиришда ҳаёт суғуртаси энг

қўлай усуллардан бири ҳисобланади. Жаҳон миқёсида ҳаёт суғуртасига бўлган талаб жуда юқори бўлиб, ҳаёт суғуртасини ривожлантириш борасида халқаро амалиётда кенг ҳажмли ишлар олиб борилмоқда. Тадқиқотлар кўплаб дунё мамлакатларида ва айниқса ривожланаётган мамлакатларда аҳолининг бўш маблағларини капиталлаштиришга йўналтириш бўйича тижорат банклари ва суғурта компаниялари ўртасида кетаётган рақобат масаласига бағишланган бўлиб, мазкур тадқиқотларининг мақсади аҳоли томонидан вақтинчалик бўш маблағларни ҳаёт суғуртасига ихтисослашган суғурта компанияларига йўналтиришнинг афзаллигини асослаб бериш ва бундай маблағларни аҳоли томонидан суғурта компанияларига йўналтиришга қизиқишни оширишни таъминловчи восита ва усулларни ишлаб чиқишдан иборат.[1]

Ҳаёт суғуртасининг юқорида санаб ўтилган хусусиятларининг мавжуд бўлишига қарамасдан Ўзбекистонда ҳаёт суғуртасига нисбатан аҳолида кўплаб салбий фикрлар мавжуд. Бунга сабаб аҳолининг ҳаёт суғуртаси ҳақида тўлиқ маълумотга эга эмаслигидир. Бу эса ҳаёт суғуртасининг ривожланишига тўсиқлик қилмоқда. Бунинг таъсирида ҳаёт суғуртаси бўйича келиб тушадиган тушумларнинг ЯИМдаги улуши 0.5 %фоиздан ошмаяти. Шу билан бирга 2019 йилнинг декабр ойи охирида Хитойнинг Хубей провинцияси маркази бўлган Ухань шаҳрида илк бор коронавирус инфекциясининг (COVID-19) тақалиши ҳам ҳаёт суғуртасига ўзининг салбий таъсирини кўрсатиб ўтди. Холбуки ҳаёт суғуртаси инсоннинг ҳаёти ва соғлиғини сақлашда муҳим аҳамият касб этади. Яна шуни таъкидлаш керакки ҳаёт суғуртасининг аҳоли орасида кенг тарқалиши ва аҳолининг бу суғурта туридан фойдаланишига таъсир кўрсатувчи омиллардан бири инфляция даражасининг юқорилиги ҳаёт суғуртасидан фойдаланишга ўз таъсирини кўрсатади. Шу билан бирга ҳаёт суғуртасининг тўловларини кафолатлайдиган ҳеч қандай тизимининг мавжуд эмаслиги ҳам суғуртанинг ривожланишига салбий таъсирини кўрсатади. Бу салбий омилларнинг мажудлиги ҳаёт суғуртасини ривожланиши учун маълум бир чора тадбирлар қўллаш кераклигини талаб этади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Олимларнинг суғурта тўғрисида олиб борган тадқиқотларига кўра ҳаёт суғуртаси бўйича олиб борган тадқиқотларига кўра:

Россиялик олим А.П.Мальшинский томонидан мазкур назария доирасида “ҳаёт суғуртаси” тушунчасига берилган таърифда ушбу суғуртанинг рискли хусусиятга эга эканлиги (вафот этишдан суғурталаш) қайд этилган, унинг зарарли оқибатларни камайтиришга қаратилган хусусияти фақат шахсан суғурталанувчи учун эмас, балки бутун жамият учун йўналтирилганлиги эътироф этилган. Жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртасини иқтисодчи олим томонидан инкор қилинади ва уни лотереяга ўхшатади. Ҳаёт суғуртаси бўйича чет эл тажрибаларини ўрганган ҳолда у, “даромадни жамғариш тизими”га асосланган бундай суғурта операцияларини фақатгина спекулятив хусусиятга эга дея таърифлайди¹. [2]

Россиялик профессор П.А. Никольский ўзининг докторлик диссертациясида шундай дейди: суғурта “одамларнинг стихияли (мулкий суғурта) ва жамиятда бўладиган (ҳаёт суғуртаси) хавфлар билан курашувчи махсус воситадир”. Хавфларни белгиланган

¹ Абрамов В.Ю. Страхование. Учеб.пос. Москва, Валтерс-Клувер, 2007, 505 с.

кўринишда ажратиш хавфга тортилган объект хусусияти билан боғлиқ. Ҳаёт суғуртасида “иқтисодий қимматликка эга бўлган ҳаётгина яроқли объект ҳисобланади; иқтисодий қимматликка фақатгина меҳнат қобилияти мавжуд бўлган индивидгина эга бўлади. Инсон фақатгина тирик эканлиги учун суғурта объекти бўла олмайди, бунинг учун у меҳнат қобилиятига ҳам эга бўлиши керак².” Шундан келиб чиқиб у “ҳаёт суғуртаси” терминини “меҳнат суғуртаси” термини билан алмаштиришни таклиф этган, чунки вафот этиш, боқувчисини йўқотиш, касаллик, қариликнинг кириб келиши, бахтсиз ҳодиса, ишсизлик ҳодисалари ишчи кучини ишдан чиқарган ва бу ижтимоий хавф ҳисобланади деган хулосага келган. [3]

Ф.А.Брокгауз ва А.И.Ефронларга қарашли энциклопедик луғатда “ҳаёт суғуртаси” терминига маъноли тушунча берилган бўлиб, унда шундай келтирилган: ҳаёт суғуртасининг вазифаси мазкур шахснинг бевақт вафот этиши оқибатида унинг оила аъзоларига, яқинларига етган моддий зарарни қоплаш ёки олдиндан маълум суммани у вафот этганидан кейин белгиланган алоҳида мақсад йўлида сарфлаш ёки суғурталанган шахснинг қариган пайтида унинг пул таъминотини амалга оширишдан иборатдир³. Аммо, зарарни тақсимлаш назарияси тарафдорларининг қарашларига кўра, “моддий зарарни қоплаш” терминининг ифодаланишида ноаниқлик мавжуд. [4]

Немис олими Гупка томонидан бошқача ёндашув илгари сурилди. У юз бериши мумкин бўлган талабнинг умумий таъминоти назариясини илгари сурди. Олимнинг қарашлари бир томондан, суғуртага нисбатан эвентуал талабни қондириш ғоясини давом эттирган бўлса, бошқа томондан, В.И.Серебровскийнинг фикрига кўра, етарли даражада ундан фарқ қилади: “Эвентуал талаб назарияси” ўз эътиборини юзага келиши мумкин бўлган талабларни олдиндан кўра билишга қаратади, эътиборни суғуртанинг охирига натижасига қаратади, “таъминот” назариясининг мақсади ушбу талабларни қондиришга қаратилган бўлиб, оғирлик марказини суғуртанинг бошланғич даврига қаратади⁴. [5]

Иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент И.Абдурахмоновнинг таърифлашича: ҳаёт суғуртаси – шахсий суғуртанинг бир тармоғи бўлиб, ўз таркибига суғуртанинг бир қанча турларини қамраб олади ва ушбу суғурта турларининг шартлари асосида суғурталовчи суғурталанган шахс ёки наф олувчига суғурталанувчи маълум ёшга етганда, шартнома муддати тугаганда ёки унда кўрсатилган ҳодиса юз берганда ёки суғурталанувчи вафот этганда белгиланган суммани тўлайди⁵. [6]

Доцент О.Т.Юлдашев ва Ш.А.Закирходжаевалар томонидан ҳаёт суғуртасига берилган таъриф қуйидагича:

Ҳаёт суғуртаси шахсий суғурта тармоғининг асосини ташкил этиб, мазкур суғурта орқали инсоннинг ҳаёти унинг вафот этишидан, маълум ёшга етишидан, касалликдан, бахтсиз ҳодисадан, инсон ҳаётидаги муҳим воқеалар ҳисобланувчи фарзанд туғилиши, никоҳга киришиш ва бошқа ҳолатлар натижасида юзага келадиган моддий манфаатлар томонлар ўртасида ихтиёрийлик асосида тузилган суғурта шартномасида келишилган суғурта суммаси доирасида суғурталовчи томонидан қоплаб берилишидан иборат суғурта

² Кагаловская Э.Т. Некоторые особенности личного страхования в современной России// Финансы, 2012, №1

³ Энциклопедический словарь /под.ред. И.Е.Андреевского.-СПб.:Тип.АО«Брокгауз-Ефронъ», 1901, Т.31а.-956 с.

⁴Серебровский В.И. Страхование. Учебник./ Москва, Финиздат, 1927 144 с.

⁵Абдурахмонов И.Х. “Суғурта назарияси ва амалиёти”. Т.: иқтисод-молия, 2018

фаолиятидир⁶. [7]

Бизнинг фикримизча, юқорида келтириб ўтилган таърифлар кўпроқ амалий хусусиятга эга бўлиб, ҳаёт суғуртасининг назарий ва ижтимоий хусусиятларини тўлиқ очиб бера олмайди. Шу билан бирга эътирозли ҳолатлар ҳам мавжуд, яъни бахтсиз ҳодисадан суғурталаш тури ҳам санаб ўтилгани ҳолда ихтиёрийлик асосида тузиладиган суғурта шартномаси дея эътироф этиляпти, ваҳоланки бахтсиз ҳодисалардан суғурта кўп ҳолларда мажбурий суғурта сифатида амал қилади.

Тадқиқод методологияси

Мавзуни ўрганиш жараёнида адабиёт таҳлили бўлими мантиқий томонлама маъноларни ўрганиш учун ёндашилди. Таҳлил ва натижалар бўлимида суғурта компаниялар фаолиятини ўрганиш борасида таркибий таҳлил қилиш, гуруҳлаштириш ва қиёсий таққослаш усулидан фойдаланилди. Шу билан бирга таҳлил ва натижалар бўлимида ҳаёт суғурта компаниялар фаолиятини давларга бўлиб ўрганиш нитижасида тизимли таҳлил, иқтисодий-математик ва иқтисодий-статистик таҳлил усулларида фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

2002 йил 27 ноябрда Вазирлар Маҳкамасининг “Суғурта хизматлари бозорини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 413-сонли қарори асосида суғурта фаолияти классификатори қабул қилинди.[3] Ушбу меърий ҳужжатлар асосида ҳаёт суғуртаси бўйича Ўзбекистонда қонунчилик бирмунча такомиллашди. Натижада мамлакатимизда ҳаёт суғуртасига ихтисослашган биринчи компания «Ўзбекинвест ҳаёт» ШКси 2004 йилда ўз фаолиятини бошлади. Ҳозирги кунда уларнинг сони 8тага етди. (2-жадвалга қаранг). Ҳаёт суғурта компанияларининг фаолиятининг ривожланишида кўплаб омиллар ўзининг салбий таъсири кўрсатиб ўтмоқда. Улар қуйдагилардан иборат: инфляция даражасининг ортиши, аҳоли даромадлигининг пастлиги ва шу билан бирга 2020 йил коронавирус пандемиясининг таъсири ҳам ҳаёт суғуртасига ўзининг салбий таъсири кўрсатди.

1-жадвал

Ҳаёт суғуртасига ихтисослашган суғурта компаниялари томонидан тўпланган суғурта мукофотлари

№	Суғурта ташкилотларининг номи	Суғурта мукофотлари		
		01.01.2020	01.01.2021	Ўзгариш %да
	Жами	586 356,2	334 367,2	57%
1	"New Life Insurance" MChJ	214 377,5	89 851,4	42%
2	"O'zbekinvest Hayot" MChJ	95 066,4	74 934,2	79%
3	"Agros Hayot" MChJ	96 254,1	62 929,6	65%
4	"Euroasia Life" MChJ	78 473,3	36 761,5	47%
5	"Kafolat Hayot" MChJ	22 423,5	22 765,8	102%
6	"Alfa Life" MChJ ST	67 372,4	21 451,9	32%
7	"Apex Life" MChJ	11 211,5	17 637,8	157%
8	"Alskom Vita" MChJ	1 177,5	8 035,2	682%

⁶ Юлдашев О., Ш.Закирходжаева Ҳаёт суғуртаси. Т.: иқтисод-молия, 2019

1-жадвал маълумотлардан шуни кўришимиз мумкинки, ҳаёт суғуртаси бўйича келиб тушган суғурта мукофотларининг кўрсаткичи 2019 йилга нисбатан 2020 йил 57 %га тушиб қолди. Бунга асосий сабаб пандемиянинг таъсирида Ўзбекистонда барча фаолиятларининг тўхтатилиши ва аҳоли даромадларининг кескин тушиб кетишидир.

2-жадвал

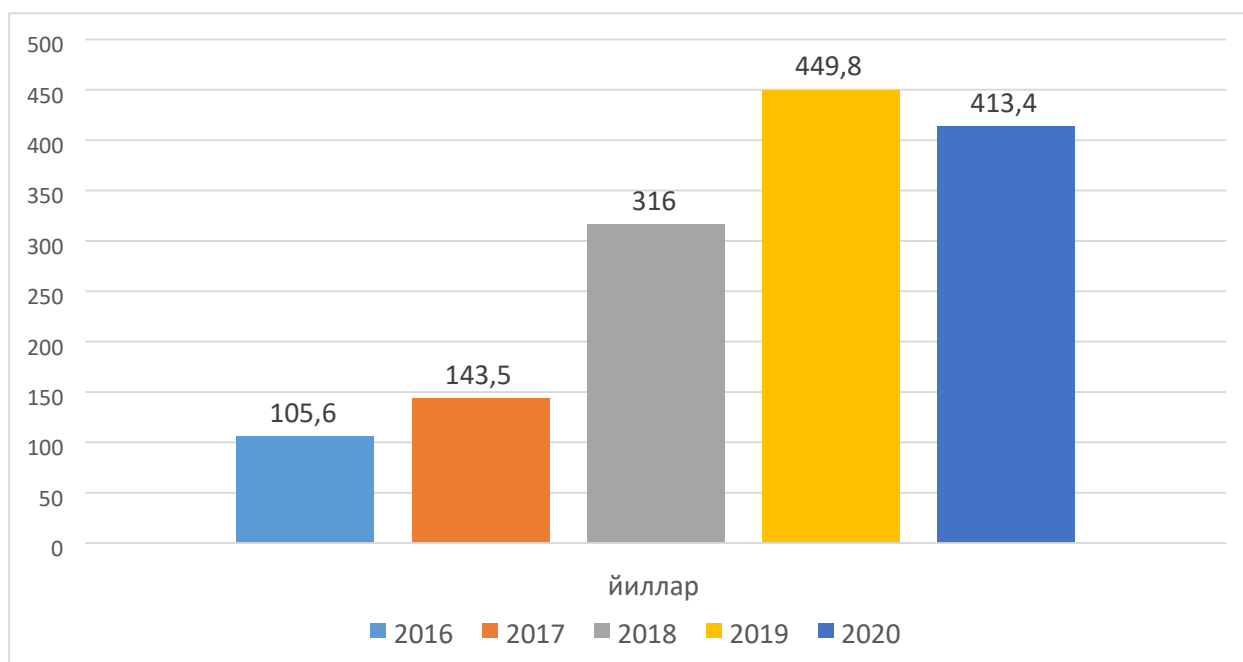
Ҳаёт суғуртасига ихтисослашган суғурта компаниялари томонидан тўланган суғурта қопламалари

№	Суғурта ташкилотларининг номи	Суғурта тўловлари		
		01.01.2020	01.01.2021	Ўзгариш %да
	Жами	529 420,9	317 959,0	60%
1	"New Life Insurance" MChJ	230 639,3	88 860,7	39%
2	"O'zbekinvest Hayot" MChJ	110 398,7	86 758,1	79%
3	"Agros Hayot" MChJ	109 841,1	48 213,9	44%
4	"Euroasia Life" MChJ	23 891,6	25 038,5	105%
5	"Kafolat Hayot" MChJ	14 362,0	18 399,4	128%
6	"Alfa Life" MChJ ST	39 127,9	38 011,7	97%
7	"Apex Life" MChJ	917,0	6 779,9	739%
8	"Alskom Vita" MChJ	243,3	5 896,8	2424%

2-жадвалда суғурта компанияларининг қопларининг умумий миқдори 2020 йил 317 959 млрд сўмни ташкил қилган бўлсада, бу 2019 йилга нисбатан 60 %га камайган. Бунга сабаб ҳаёт суғурта компанияларининг хизматларига бўлган талабнинг пасайиб кетгани натижасида суғурта мукофотларининг кўрсаткичи пасайган ва қопламалар ҳам бунга мутаносиб равишда тушиб кетган.

Пандемиядан олдинги беш йиллик маълумотларни таҳлил қиладаиган бўлсак, у қуйдагича кринишга эга бўлган. Статистик маълумотларга кўра, 2020 йилнинг I чорагида ихтиёрий суғурта турлари бўйича келиб тушган суғурта мукофотлари ҳажми 413,4 млрд.сўмни ташкил этган. Ваҳоланки, ушбу кўрсаткич 2019 йилнинг I чорагида 449,8 млрд.сўмга тенг бўлган ёки 2020 йил I чорагининг тегишли кўрсаткичидан 36,4 млрд.сўмга кўп бўлган. Бошқача сўз билан ифодалганда, 2020 йилнинг I чорагида мамлакат суғурталовчилари томонидан тўпланган суғурта мукофотлари ҳажми 2019 йилнинг I чорагида йиғилган суғурта мукофотлари ҳажмига нисбатан 8 фоизга камайган (1-расм). Таққослаш учун: 2019 йилнинг I чораги якунлари бўйича ихтиёрий суғурта турлари бўйича суғурта мукофотлари тушумининг ўсиши 2018 йил I чорагининг мос кўрсаткичига нисбатан 142 фоизни ташкил этган эди [8].

2020 йил март ойининг иккинчи ярмидан карантин чекловларининг жорий этилганлигини эътиборга оладиган бўлсак, унинг салбий таъсири 2020 йилнинг I чорагида Ўзбекистон суғурта бозорига сезиларли таъсир кўрсатмаслиги керак эди. Ҳолбуки, 1-расмда келтирилган маълумотларни таҳлил қилиш натижалари, ихтиёрий суғурта турлари бўйича суғурта мукофотлари ҳажми 8 фоиз даражасида камайганлигини кўрсатмоқда.

1-расм. 2016-2020 йилларнинг I чорагида Ўзбекистон суғурта бозори бўйича тўпланган суғурта мукофотлари динамикаси (млрд.сўм)⁷

1-расмдаги маълумотларидан кўриниб турибдики, 2019 йилнинг I чораги бўйича Ўзбекистон суғурта бозорида йиғилган ихтиёрий суғурта турлари бўйича суғурта мукофотлари ҳажми 2018 йилнинг I чорагида йиғилган ихтиёрий суғурта турлари бўйича суғурта мукофотлари ҳажмига нисбатан 133,8 млрд.сўмга кўп бўлган ёки ўсиш 142 фоизни ташкил этган. 2018 йилнинг I чорагида эса 2017 йилнинг I чорагига нисбатан ихтиёрий суғурта турлари бўйича суғурта мукофотлари тушуми 220 фоизга ошган. Шуларга асосланган ҳолда эксперт фикримизча, коронавирус пандемияси туфайли карантин тадбирлари жорий этилмаганда эди, балки 2020 йил I чораги якунида ихтиёрий суғурта турлари бўйича келиб тушган суғурта мукофотлари ҳажми ўртача 140 фоизга ўсган бўлар эди [9].

Ҳулоса ва таклифлар

Ҳаёт суғуртаси ва хусусан жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртаси Ўзбекистон учун муҳим ижтимоий ва иқтисодий аҳамият касб этади. Чунки ҳаёт суғуртаси мақсадининг асосини фуқароларни ижтимоий ҳимоялаш ва шу билан бирга иқтисодиёт ривожини учун муҳим бўлган узоқ муддатли инвестиция маблағларини шакллантириш ташкил этади. Ҳаёт суғуртасини самарали амалга ошириш орқали юқоридаги мақсадларга эришилаётганлигини ривожланган мамлакатлар мисолида кўриш мумкин. Шуларни ҳисобга олган ҳолда ҳукуватимиз томонидан ҳаёт суғуртасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда ва бу ўзининг натижаларини кўрсатмоқда. Аммо шундай бўлсада мазкур суғурта тармоғи бугунги кун талаблари даражасида ривожланишга эришгани йўқ. Бу эса мазкур соҳани чуқур тадқиқ этишни талаб этади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб биз қуйдаги таклифлар бериб ўтаемиз:

1. XIX-XXI-асрлар оралиғида иқтисодий фанда ҳаёт суғуртасининг мазмуни ва иқтисодий моҳияти унинг генезисини аниқлаштириш асосида, ушбу суғурта тўғрисидаги

⁷ Kh. Shennaev. PANDEMIA AND ITS IMPACT ON INSURANCE MARKET OF UZBEKISTAN: AN ANALYTICAL APPROACH. *International Finance and Accounting* 10.01.2020 №5

тушунчани кенгайтириш, ташкилий ва молиявий хусусиятларини аниқлаштириш асосида такомиллаштириб борилган ва кенгайтирилган.

2. Жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртаси ноёб суғурта тури бўлиб, дуализм таълимотига асосланган, инсон ҳаётининг ҳар қандай пайтида кўтилмаганда вафот этиш эҳтимоллиги мавжуд бўлган ҳолатда узоқ умр кўришга бўлган ишончга асосланади.

3. Жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртаси – бу жисмоний шахсларнинг (суғурталанувчилар ва суғурталанган шахслар) ҳаётидаги салбий ва ижобий ҳолатлар билан боғлиқ бўлган ва тўловлилик (суғурта мукофоти), қайтишлик (суғурта таъминоти), муддатлилик (суғурта муддати), даромадлилик (қўшимча инвестицион даромад) принципларига асосланган ҳолда уларнинг мулкӣ манфаатларини ҳимоя қилишга йўналтирилган суғурта туридир.

4. Жағариб бориладиган ҳаёт суғуртаси суғурта шартномасининг бутун амал қилиш даври давомида суғурта суммаларини жамғариб бориш хусусияти билан тавсифланади. Бинобарин у одамлардаги жамғариш (ўз шахсий маблағларини иқтисод қилиш) ва инвестицион даромад олишга бўлган мойилликка асосланган.

5. Ўзбекистонда ҳаёт суғуртаси ва хусусан жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртаси ривожланган ва кўпгина ривожланаётган мамлакатларга нисбатан сезиларли даражада паст кўрсаткичларга эга.

6. Мамлакатимизда сўнги йилларда ҳаёт суғуртаси бўйича бирмунча ривожланиш юз бермоқда ва ушбу ўсиш асосан ҳукумат томонидан узоқ муддатли ҳаёт суғуртаси учун тақдим этилган солиқ имтиёзлари эвазига амалга ошмоқда.

7. Ўзбекистонда жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртасининг кўплаб мамлакатлардаги ушбу суғурта турларига нисбатан паст кўрсаткичга эгалигининг асосий сабаблари қуйидагилардан иборат: иқтисодиётда инфляция ва девальвация даражасининг юқорилиги, аҳоли даромадларининг нисбатан паст даражаси, суғурта компанияларининг етарли тажрибага эга эмаслиги ва аҳолида суғурта хизматларига бўлган ишончнинг пастлиги.

8. Жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртаси билан шуғулланувчи суғурта компаниясининг асосий даромад манбаи тўпланган суғурта мукофотларини инвестицияга йўналтиришдан олинadиган даромад эканлигини эътиборга олганда, Ўзбекистонда рентабелли инвестиция инструментларининг етарли эмаслиги ушбу суғурта турининг ривожланишини секинлаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1 “Ўзбекистонда жамғариб бориладиган ҳаёт суғурта ривожлантириш йўллари” – автореферат /Д.А.Баратова:-2020

2. Абрамов В.Ю. Страхование. Учеб.пос. Москва, Валтерс-Клувер, 2007, 505 с.

3. Кагаловская Э.Т. Некоторые особенности личного страхования в современной России// Финансы, 2012, №1

4. Энциклопедический словарь /под.ред. И.Е.Андреевского.-СПб.:Тип.АО«Брокгаузъ-Ефронъ», 1901, Т.31а.-956 с.

5.Серебровский В.И. Страхование. Учебник./ Москва, Финиздат, 1927 144 с.

6.Абдурахмонов И.Х. “Суғурта назарияси ва амалиёти”. Т.: иқтисод-молия, 2018

7. Юлдашев О., Ш.Закирходжаева Ҳаёт суғуртаси. Т.: иқтисод-молия, 2019.

8. Kh. Shennaev. PANDEMIA AND ITS IMPACT ON INSURANCE MARKET OF UZBEKISTAN: AN ANALYTICAL APPROACH. International Finance and Accounting 10.01.2020 №5.

9. STAT.UZ сайти